

Om stereotyper, især nationale

Pia List

Cand. mag. i tysk og spansk.
Institut for Sprog og Kommunikation, Odense
Universitet.

Min interesse for stereotyper stammer helt tilbage fra min tid som tyskstuderende. Når jeg blev spurgt: Nå, hvad studerer du så? svarede jeg i begyndelsen ganske frejdigt: tysk! Og så oplevede jeg ofte, at spørgeren indtog retstilling og nærmest råbte: Ach so, jawohl!

Sådan en reaktion gav mig en lidt diffus følelse af ubehag, ja, jeg kunne næsten blive lidt flov eller beskæmmet, og efterhånden holdt jeg op med at svare så frejdigt, for jeg følte mig nærmest i en forsvarsposition. Men hvad skulle jeg forsvare? Tysk sprog og litteratur? Tysk kultur? Tyskere? Mig selv, fordi jeg beskæftigede mig med sådanne emner? Jeg syntes, jeg hverken kunne, ville eller burde! Med tiden opdagede jeg, at f.eks. franskstuderende ikke havde dét problem - eller rettere, de havde det med modsat fortegn: Nææh,

studerer du fransk! Jamen fransk er da osse sådan et smukt sprog! - og mine frustrationer udviklede sig til irritation. Så kom jeg ind i en fase, hvor jeg i den slags situationer begyndte at tematisere fordomme og stereotyper eksplicit, men derved opnåede jeg faktisk kun, at samtalen blev afbrudt - ret hurtigt og i en spændt stemning.

Da jeg senere flyttede til Tyskland, hvor jeg boede i en årrække, fik jeg rig lejlighed til at fundere over egne og andres fordomme om danskere og tyskere.

Et besøg hos skattevæsnet i Tyskland var - i hvert fald i begyndelsen - en ørkenvandring og bekræftede alle mine fordomme om tysk bureaukrati. Omvendt: når jeg oplevede hjælpsomme og venlige ansatte hos det tyske skatte-

væsen, så jeg det som undtagelsen, der bekræftede reglen, men de rokkede ikke ved mine fordomme.

I takt med de erfaringer jeg har fået som underviser, er der ud over det personlige udgangspunkt opstået en faglig interesse for stereotyper. Stereotyper vedrører et aspekt i kulturformidling og sprogundervisning, som har med vore følelser at gøre, og det gør det oplagt, men også vanskeligt, at inddrage og bearbejde dem i undervisningen.

Hvad er stereotyper?

Udtrykket stammer fra bogtrykkerfaget, hvor det betegner en støbt trykplade, ved hjælp af hvilken man mekanisk kan fremstille et vilkårligt antal ens aftryk, og i daglig tale bruges ordet da også mest adjektivisk til at betegne stivnede og klichéagtige vendinger.

Det er journalisten Walter Lippman, der i sin bog *Public Opinion* fra 1922 indfører begrebet. Lippman giver ingen egentlig definition af begrebet; bogen var tænkt som et bidrag til den politiske debat, ikke som et videnskabeligt værk, men han gør rede for forskellige aspekter ved stereotyper, og disse overtages senere i den videnskabelige (især socialpsykologiske) litteratur.

Lippmann anvender begrebet 'stereotyp' til at betegne **mentale koncepter** ("pictures in our heads"), der hjælper individer med at kategorisere verden og dermed at orientere sig i den. Det er en måde at økonomisere med kræfterne på, for vi ville ikke kunne forarbejde

den overvældende mængde indtryk, vi er udsat for, hvis ikke vi var i stand til at typisere og generalisere (Lippmann, s. 59). Samtidig med at stereotyper hjælper til at orientere os, influerer de på vor opfattelse af verden.

I langt de fleste tilfælde ser vi ikke først og definerer bagefter; vi definerer først og ser så. I den ydre verdens store blomstrende, summende forvirring udvælger vi, hvad vores kultur allerede har defineret for os, og vi er tilbøjelige til at opfatte det, som vi har udvalgt, i en form, der er stereotypificeret for os af vores kultur. (Lippmann, s. 55-56)

Dette træk hænger sammen med stereotypers opståen: Lippmann fremhæver flere steder, at der er tale om koncepter, som formidles gennem samfundet (bl.a. familien), og som derfor internaliseres uafhængigt af personlige erfaringer.

Stereotyper indeholder emotionelle værditilskrivninger og er således aldrig neutrale:

Et mønster af stereotyper er ikke neutralt. Det er ikke blot en måde at udskifte virkelighedens store blomstrende, summende forvirring med orden. (...) Det er garantien for vores selvspekt; det er en projektion på verden af vores egen følelse af vores eget værd, vores egen position og vores egne rettigheder. Stereotyperne er derfor kraftigt ladet med de følelser, der er knyttet til dem. (Lippmann, s. 63-64)

De følelser, der er knyttet til stereotyperne kan være positive eller negative, men det væsentlige er i den forbindelse, at de værdidomme, der er in-

deholdt i stereotypen, styrer vores forventninger i en bestemt retning og på en bestemt måde.

Endelig gør Lippmann opmærksom på, at det er vanskeligt at udrydde eller blot ændre på stereotyper, bl.a. fordi de hjælper med til, at vi kan identificere os som hørende til en bestemt gruppe. Når man siger, at stereotyper er resistente, hænger det således sammen med, at stereotyper er en del af vor sociokulturelle identitet¹, som vi prøver at forsvare.

Systemerne af stereotyper kan være kernen i vores personlige tradition, forsvaret af vores position i samfundet. De udgør et ordnet, mere eller mindre konsistent billede af verden, som vores værdier, vores smag, vores evner, vores trøst og vores håb har tilpasset sig. (...) Vi føler os hjemme dér. Vi passer ind. Vi er medlemmer. (...) Man kan derfor heller ikke undre sig over, at enhver forstyrrelse af stereotyperne føles som et angreb på det fundament, vores verden hviler på. (Lippmann, s. 63) (fremhævelse i orig.)

Når jeg fremhæver, at stereotyper er en hjælp til at orientere og identificere sig, er det, fordi der har været en tendens til næsten udelukkende at se stereotyper som noget skidt, noget man ikke gerne vedkender (men i høj grad frakender) sig, og i forskningen har man da også haft travlt med at påpege de negative aspekter ved stereotyper: det stivnede og klichéagtige (jf. Bausinger, s. 39-40). Det er uheldigt, fordi stereotyper er **u-undgåelige**, og fordi vi ved udelukkende at pege på de negative aspekter nemt kan komme til at blo-

kere for en **forholden sig** til dem - hos os selv! Det er nemmere at forholde sig (bebrejdende) til andres stereotyper. Hermed være ikke sagt, at stereotyper er ufarlige, tværtimod, men det farlige ved dem ligger i, at de ikke blot beskriver verden, de skaber også en verden, som både de individer, stereotyperne retter sig imod, og de, som bruger dem, ikke kan undslippe.

Stereotyper og kulturforståelse

Der er flere aspekter, som gør det oplagt at inddrage stereotyper i undervisningen. For det første er stereotyper, som allerede nævnt, uundgåelige, dvs. vi alle - både elever og undervisere - møder op med en ballast af stereotyper om os selv og andre. Dette giver en fin mulighed for at tage udgangspunkt i elevernes (og egne) erfaringer, hvor der for øvrigt er nok materiale at tage af: billeder, film, vittigheder, mediernes nyheds- og sportsformidling (for blot at nævne nogle af mulighederne).

Nu er det jo ikke i sig selv et argument for at inddrage stereotyper i undervisningen, at der er et righoldigt materiale at bruge af. Det fører videre til spørgsmålet om formålet med at behandle stereotyper i undervisningen, eller sagt på anden måde: Hvilken rolle spiller nationale stereotyper for kulturforståelsen? Mit svar er, at de blokerer for en udvikling af kulturforståelse, fordi de (som nævnt i forbindelse med stereotypers opståen) formidles gennem samfundet uafhængigt af erfaringer, og det sker tidligt i socialisationsprocessen.

Dvs. at vi, inden vi oplever og erfarer meget af den verden, der omgiver os, allerede har defineret den eller har et mentalt koncept om den, der så igen styrer vor opfattelse af verden. Vi skaber "mening" og "sammenhæng" i verden bl.a. ved at bruge forhåndenværende stereotyper². Det vil jeg nu prøve at vise ved et par anekdoter.

Eksempel 1: En tysker, en franskmænd og en amerikaner tager på elefantsafari. Da de kommer hjem, aftaler de at skrive hver et værk om elefanterne. Tyskeren skriver et ti-bindsværk om "Die Geschichte der Elefanten von den Anfängen bis zur Gegenwart". Franskmænden skriver en bog om elefanternes kærlighedsliv, "L'amour des éléphants" og amerikaneren et lille tyndt hæfte med titlen: "How to make bigger and better elephants".

Eksempel 2: I himlen er englænderne politibetjente og humorister, tyskerne er ingeniører, franskmændene kokke, italienerne elskere og svejtserne er bankierer. I helvede er englænderne kokke, tyskerne politibetjente og humorister, franskmændene ingeniører, italienerne bankierer og svejtserne elskere.

I eksemplerne ligger bl.a. en forestilling om englændere som humoristiske og høflige, franskmænd som frivole og tyskere som grundige, uden humor, højtråbende og kommanderende, italienerne som kaotiske og useriøse og svejtsere som seriøse og kedelige. Men det interessante er, at de nationale karakteristikker ikke bliver ekspliciteret. Det bliver ikke sagt, at alle englændere er høflige, alle franskmænd er frivole

eller at alle tyskere er grundige, kommanderende osv.. Vittighederne lever så at sige af, at de ikke behøver at ekspliciteres, fordi vi "ved", hvad vi "ved". Vi binder indholdet i udsagnene til vore mentale koncepter, og derved forstår vi budskabet, som på denne måde giver mening for os. Det er karakteristisk for ikke-aggressive diskursformer, at stereotyper på denne måde gennemsyrrer og styrer diskursen, uden at vi behøver at tematisere dem. Det kan faktisk være ganske svært at tematisere dem, fordi man derved let kommer til at angribe og afslå at blive en del af en fælles og kendt verden, som man bliver tilbudt plads i. "Man kan nu sige, hvad man vil, men tyskerne ER altså et effektivt folkefærd", sagde en bekendt engang til mig efter at have set filmen Holocaust. Denne stereotyp kan så tematiseres på flere måder, f.eks. ved at sige: Nej, ved du nu hvad, jeg kender da tyskere, som ikke er spor effektive; eller: Hvad mener du med det? Men uanset hvilken måde man vælger, virker den som et angreb, ikke kun på stereotypen, men også på personens berettigede afstandtagen fra nazismens grusomheder, hvilket hænger sammen med den kontekst, stereotypen fremsættes i og de følelser, der er forbundet med situationen.

Når jeg plæderer for at inddrage nationale stereotyper i undervisningen, er det således ikke med henblik på at uddybe stereotyper, men for at diskutere og problematisere dem. Ved at arbejde med stereotyperne kan vi opnå en større bevidsthed om dem og lære at forholde os til dem. For at udvikle vores

egen og elevernes kulturforståelse er det ikke nok at opnå (større) viden om historiske, geografiske, politiske og sociale forhold; det gælder også om at problematisere og modificere den måde, hvorpå vi opfatter sociale realiteter. Det kan vi gøre ved at udfordre stereotyperne.

Litteratur:

Bausinger, H.: Stereotypie und Wirklichkeit. *Text und Kontext*, Sonderreihe 24, 1988. s 36-49

Husemann, H.: Stereotypes in 'Landeskunde' - Shall We Join Them if We Cannot Beat Them? i: L. Bredella (ed.): *Mediating a Foreign Culture. The United States and Germany, Studies in Intercultural Understanding* Tübingen, Günter Narr Verlag, 1991, s.16-35. (Giessener Beiträge zur Fremdsprachendidaktik)

Lippmann, W.: *Public Opinion*. New York: The Free Press, 1965 (1922).

List, P. & Wagner, J.: Nationale Stereotype im internationalen beruflichen Alltag: Überlegungen an hand eines Fallbeispiels. i: A. Grindsted/J. Wagner (eds), *Communication for Specific Purposes/Fachsprachliche Kommunikation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1992. S. 210-226.

Noter

1) Teorien om social identitet går - kort fortalt - ud på, at det er vigtigt for individer at opnå en stabil og positiv social identitet og for at kunne det, må vi være i stand til at kunne identificere os selv med en social gruppe, der er kendetegnet ved positive træk. For en kort, men udmærket fremstilling af teorien om social identitet henvises til Harald Husemann, s. 18ff.

2) Se også List/Wagner.

Lippmann-citaterne er oversat på foranledning af redaktionen.

KULTUR, DET ER ...

„Et lands kultur omhandler dets sociale og samfundsmæssige forhold samt en viden om landets historie, geografi og religion. Desuden et kendskab til befolkningens måde at leve på og information om landets litteratur, kunst, teater, film etc.“

KULTUR, DET ER ...

„Et folks kultur er dets måde at udfolde sig på hvad angår religion, livsstil i hverdag og fest, kunst, litteratur, musik, temperament, sprog, osv. Et folks kultur er resultatet af dets historie.“

Se Karen Risagers artikel om sproglæreres definitioner s. 34-35